

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 3 2004 | ÅRGÅNG 8

Bokförlaget THALES

Lena Halldenius, *LIBERALISM*, Stockholm: Bilda Förlag, 2003
 Johan Norberg

JAG MÅSTE ERKÄNNA att jag blir lite orolig varje gång liberala idéer ska analyseras av akademiker med vänsterlutning. Det tycks finnas något på samma gång lockande och förfärande i denna ideologi som gör det angeläget att med hela arsenalen av tänkbara och otänkbara argument varna läsaren för den. Skräckexemplet är idéhistorikern Sven-Eric Liedman, som har lärt många årgångar studenter att nyliberalism innebär att man ger föräldrar frihet att välja om deras barn ska få stryk i skolan eller ej (*Från Platon till Gorbatsjov*, 1989, s. 280).

Lundafilosofen Lena Halldenius bok *Liberalism* överraskar därför till en början positivt. Det är ett intellektuellt hederligt försök att komma till rätta med liberalismen från ett vänsterperspektiv och visa på dess starka och svaga sidor. Liksom fallet var med Torbjörn Tännsjö's bok om konservatismen i samma bokserie, »Bildas ismer», är målsättningen delvis att hjälpa dem som inte sympatiserar med en ideologi att ändå hitta det som är användbart i den. Gott så.

Halldenius har den goda ambitionen att hitta den gemensamma kärnan i både social-liberalism och nyliberalism (eller libertarianism), nämligen den statliga neutraliteten och anti-paternalismen. På så sätt visar hon förtjänstfullt att liberalismen faktiskt är kontroversiell även på 2000-talet och att vi inte alls alla är goda liberaler. Det är inte alla politiska partier som vill avskaffa äktenskapslagstiftningen och narkotikaförbudet, för att bara nämna ett par exempel på paternalistiska lagar som Halldenius tar upp. Här finns också kloka resonemang om varför den som förespråkar individuella rättigheter bör avvisa föreställningen om att grupper har rättigheter, och Halldenius avvisar effektivt tanken att liberalen skulle kunna anse att vi har en plikt att vara lojala mot staten.

Rawls & Nozick

MEN BOKEN LIDER av ett problem som inledningsvis bara ser ut som en av många tänkbara avgränsningar, men som under framställningens gång expanderar allt mer tills det slutligen tränger ut även de goda ambitionerna. I stället för att skildra liberalismen, har Halldenius valt att skildra de få liberaler som har fått företräde på de filosofiska institutionerna. Vid ett skede i läsningen fick jag för mig att den enda anledning till att förlaget inte gav boken det mer rättvisande namnet »Rawls & Nozick» var att även Dworkin behandlas utförligt.

Tystnaden kring andra liberaler är öronbedövande. Boken innehåller fler hänvisningar till Dworkin än till Smith, Paine, Jefferson, Humboldt, Kant, Constant, Tocqueville, Bentham, Macaulay, Bastiat, Cobden, Spencer, Acton, von Mises, Hayek, Popper, Friedman, Rand, Murray och Sowell tillsammans.

Det är möjligt att detta beror på en bristande bekantskap med den liberala traditionen. Där Halldenius berör klassiska liberaler får man det intrycket: Hon skriver att T.H. Green hade en minimalistisk syn på staten (s. 184), trots att han var pionjär för den expansiva; hon hävdar att den fattiglag Mill stödde innebar att arbetslösa kunde spärras in i arbetshus (s. 18), när den i själva verket bara innebar att det statliga understödet var villkorat med arbete på arbetshus; hon skriver att Isaiah Berlin ansåg att tanken på »positiv frihet» var befängd (s. 39), när han tvärtom såg den som ett viktigt komplement till negativ frihet (men som kunde missbrukas); hon menar att Nozick ansåg att det är marknadens tendens till monopolisering som gör att staten uppstår (s. 121), trots att han själv menade att monopolisering inte alls är en naturlig tendens, utan bara äger rum på våldsanvändningens område, där konkurrens under frivilliga former inte fungerar.

Dessa exempel berör inte några centrala resonemang i Halldenius bok, och de undergräver inte någon av hennes viktigare poänger,

men de visar på en bristande förtrogenhet med den idétradition som har fått ge namn till boken. Men faktum är att hon medvetet avstår från att diskutera denna idé. Halldenius skriver uttryckligen att »jag har alltså inte ambitionen att vara historiskt trogen i min beskrivning av den liberala ideologins innehåll» (s. 19). Hennes mål är i stället att rekonstruera och granska de liberala principerna, främst utifrån vilka åsikter som Rawls och Nozick har gemensamt.

Naturligtvis kan man göra så, men det är mycket riskabelt. Det förutsätter en hög grad av inlevelseförmåga. Särskilt i en framställning som i så hög grad är kritisk blir det lätt att man snor ihop en *straw man* (halmdocka) som man sedan angriper med full kraft. I stället för att argumentera mot motståndaren, argumenterar man mot en fingerad motståndare, som det är lättare att koppla grepp om.

Empiri som fusk

ETT ÖVERGRIPANDE PROBLEM med det är att liberalismen i Halldenius framställning knappt blir halv. Hon redogör bara för de rent moralfilosofiska principargumenten och ignorerar liberalers syn på vad de baseras på och skulle leda till i praktiken. Hon utesluter därmed alla de liberaler vars åsikter bygger på eller åtminstone involverar en föreställning om individualismens och det frivilliga samarbetets faktiska konsekvenser. När hon konstaterar att »prognoser om människors mentala utveckling och personliga entreprenörsanda» är en central del av många liberalers mänsklig- och samhällssyn, säger hon samtidigt att rättigheter ska vara oberoende av konsekvenser i den liberala ideologin och då »är sådana resonemang otillåtna» (s. 148).

Halldenius sätter alltså ihop egna definitioner och krav på liberalismen och underkänner de flesta liberaler för att de inte uppfyller dem. Även rättighetsliberaler brukar basera rättigheterna på en viss människosyn. De kan ju ha fel i att fritt tänkande och skapande, mångfald och konkurrens leder till att människan växer och kultur och ekonomi utvecklas, men det skulle i så fall vara klädsamt att förklara varför de har funnit sådana resonemang relevanta och varför de skulle vara felaktiga, i stället för att förklara att empiri är fusk och att dessa resonemang är »otillåtna».

Frihetsbegreppet

HALLDENIUS METOD GÖR också att hon i många fall träffar långt bredvid målet när hon går över till att kritisera liberalismen. Ett av de tydligaste exemplen gäller frihetsbegreppets begränsningar (s. 45–49). Halldenius tycker inte att det räcker att, som liberaler, tala om frihet som frihet från tvång, därför att det enligt denna definition inte skulle vara en frihetsinskränkning om en make har den lagliga rätten att tvinga hustrun att leva på ett visst vis, men inte utnyttjar den – trots att hon då blir beroende av makens välvilja. Det bisarra är bara att alla liberala tänkare jag känner till skulle hävda att detta *är* en frihetsinskränkning eftersom det innebär ett ständigt hot om tvång. Men Halldenius har bestämt sig för att liberaler bara kan se direkt tvingande *handlingar* som frihetsinskränkande (utan att ge exempel på liberaler som tycker det), och i så fall duger ju inte detta begrepp.

Exemplen är inte slut i och med detta. Man hade kunnat tänka sig att Halldenius kunde rädda liberalismen genom att utvidga den frihetsdefinition hon själv har hittat på till att även utesluta hotet om tvång. Men till det räcker inte den ideologiska fantasin. Hon menar i stället att den enda lösningen är att stipulera att »Frihet är att inte vara beroende av andras välvilja». Och av den egna definitionen tycker hon sig kunna utläsa att »socioekonomiska faktorer kan vara direkt frihetsinskränkande», eftersom fattigdom gör människor beroende av andra. Följaktligen skulle liberaler vara inkonsekventa som inte tar med socioekonomiska förhållanden i sina frihetsresonemang. Men Halldenius plötsliga slutsats möjliggörs endast av att hon har givit »beroende» en övertalningsdefinition. Utan att redogöra för att hon använder begreppet på olika sätt i olika delar av resonemanget går hon från att tala om beroende av att andra inte använder tvång, till att börja tala om andra former av beroende.

För att sätta pricken över i avslutar Halldenius resonemanget med att misstolka en klassisk liberal. Hon säger att John Locke delade hennes åsikt, och styrker detta med en lösryckt bisats där Locke slår fast att frihet är att inte vara beroende av andras godtyckliga vilja. Problemet för Halldenius är bara att Locke talar

om att inte vara beroende av makthavarens godtyckliga tvång, inte om att vara fri från sin socioekonomiska situation, vilket är uppenbart för den som åtminstone har tagit sig tid att läsa hela meningen som bisatsen är hämtad ur.

Rättigheter

MEN DET MEST ödesdigra för Halldenus framställning är hennes behandling av det för liberalismen så centrala begreppet rättigheter. Kapitel två handlar om frihet, och hon visar hur liberaler ser på frihet, och varför de ser det som ett centralt värde. Sedan kommer kapitel tre, som handlar om rättigheter, och då har hon plötsligt glömt bort det andra kapitlet. Hon låter frihetsdiskussionen hänga i luften och diskuterar plötsligt vilka rättigheter som är bra att ha och kan uppfattas som rättvisa. Det får rättigheter att framstå som något godtyckligt värde, och plötsligt måste hon grubbla länge över varför det över huvud taget är intressant att tala om rättigheter, vilka de ska vara och vilka värden de lämpligen baseras på.

Problemet uppstår därför att hon har skurit av sig själv från den idétradition som har givit upphov till dessa begrepp. I den är rättigheter inte några självständiga storheter, utan entydigt kopplade till friheten. Friheten, självägandet, är i den liberala traditionen det grundläggande värdet. Rättigheterna finns bara till för att kodifiera friheten och göra individens frihet förenlig med alla andras lika frihet. Man har rätt att agera helt fritt, så länge man inte kränker någon annans lika frihet, som de klassiska liberalerna brukade uttrycka det.

Om Halldenus ens hade snuddat vid den tolkningen hade det löst många av de problem hon tampas med – t.ex. varför äganderätten är en negativ och inte en positiv rättighet, och hon hade sluppit de tappra försöken att ta reda på vilka värden som rättigheterna är tänkta att skydda. (Hon landar i att de är till för att maximera chanser snarare än att maximera friheten, och menar därför att det finns en positiv rätt till välfärd.)

När Halldenus ändå berör relationen mellan rättigheter och frihet ställer hon liberalismen på huvudet. Den klassiskt liberala idén var att definiera rättigheterna utifrån friheten, Halldenus definierar tvärtom friheten utifrån rättigheterna. Frihet är det som finns

kvar när rättigheterna redan har begränsat handlingsutrymmet: »Att tvinga mig till att respektera andras rättigheter är därför inte en frihetsinskränkning i den här moraliska meningen» (s. 85). Jag antar att hon kommer till den slutsatsen genom några av Nozicks mer slarviga meningar och av att Rawls tycker att rättigheter kommer före frihet. Men just det visar svagheten i att begränsa en hel politisk tradition till ett par tänkare. Resonemanget skulle ju innebära att förbud inte är frihetsinskränkningar, så länge de motiveras med någons rättigheter. Och ganska mycket kan definieras som rättigheter om rättigheterna hänger i luften, och saknar förankring i något större värde, som friheten.

Uppgjord match

DÄRMED ÄR MARKEN beredd för det sista kapitlet, en filosofisk duell mellan socialliberalen Rawls och nyliberalen Nozick. Halldenus diskuterar de båda tänkarnas åsikter på fyra olika områden – opartiskhet, fördelning, samhället och livsplaner – och utser efter varje rond en segrare, den som har starkast argument för sin åsikt. Det är en väldigt kul och pedagogisk form att presentera politisk filosofi i. Men med Halldenus som domare är det lite som att se Muhammed Ali gå fyra ronder mot ens gamla mormor. Alla Halldenus begränsade sympatier för liberalismen finns hos den socialliberala sidan. Det blir ingen oförutsägbare nagelbitare direkt.

Här förfaller boken faktiskt bitvis till torgmötesnivå. Halldenus verkar inte ha mycket till övers för det goda meningsutbytetts grundregel att man ska formulera motståndarens ståndpunkt så starkt som möjligt innan man försöker falsifiera den. De flesta problemen i Rawls teori glider hon över med lätt hand, medan det mesta Nozick någonsin gjort tycks bli föremål för klander. När hon inte ser Nozicks poäng med ett exempel kallar hon det »ett medvetet trick eller ett misstag». När hon är generös skriver hon att något Nozick skriver »ser dock ut som ett riktigt argument». Slutsatsen är att Nozicks »teori faller som ett korthus så fort man petar i dess fundament».

För att bara ta ett exempel: Halldenus tvingas konstatera att Nozick har ett starkt ar-

gument när han säger att tvångsmässig omfördelning av höginkomsttagares medel är ett sätt att använda deras tid och resurser som medel för våra mål. Men till varje pris vill hon vända detta tillbaka mot Nozick: »Om de lyckligt lottade tillåts dra fördel av min otur – genom att vägra samarbeta med mig – är det inte att göra mig till medel för deras mål?».

Detta är inte jag som raljerar över Halldenius, det är ett faktiskt citat (s. 179). Men ett medel är något man behöver för att nå ett mål. Om man når målet utan medlet, och utan att ens komma i kontakt med det, och även om det aldrig hade existerat, så är det inte ett medel för målet. Sådana logiska kullerbyttor kan man möjligen komma undan med om det begränsas till en retorisk poäng i en talarstol.

Eftersom Halldenius redan har skilt rättigheter från frihet, är det inte konstigt att Nozicks koppling mellan dem framstår som obegriplig. Dessutom har hon bestämt att liberalismens »kärna» borde vara att garantera reella chanser snarare än frihet, och eftersom empiriska resonemang om att frihet faktiskt ger reella chanser är »otillåtna» så framstår Nozicks intresse för frihet som fullkomligt meningslöst och ointressant för människor. Då är matchen naturligtvis uppgjord på förhand.

4-0 till Rawls.

Ut med domaren!

→|

Johan Norberg är fil mag i idéhistoria och författare till bl.a. böckerna Fullständiga rättigheter och Stat, individ och marknad.